

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

ברכת משנה הבריות

ברכה זו איננה מוזכרת במשנה, אלא בתוספתא (ברכות ו, ג):
הרואה את הכושי ואת הבוריק ואת הגיחור ואת הלוקין
ואת הכיפיה ואת הננס אומר ברוך משנה הבריות את הקיטע
ואת החיגר ואת הסומא ואת מוכי שחין אומר ברוך דין
האמת.

בשינויים קלים הלכה זו הובאה במסכת ברכות (נח, ב): "אמר
רבי יהושע בן לוי: הרואה את הבהקנים אומר ברוך משנה
הבריות". ומקשה הגמרא מההלכה שהובאה בתוספתא:

מיתבי: ראה את הכושי ואת הגיחור ואת הלוקין ואת
הקפח ואת הננס ואת הדרניקוס אומר ברוך משנה את
הבריות. את הקטע ואת הסומא ואת פתויי הראש ואת החגר
ואת המוכה שחין ואת הבהקנים אומר ברוך דין אמת.

אם כן, קשה על דברי ריב"ל! ומתרצת הגמרא: "לא קשיא הא
ממעיי אמו הא בתר דאיתיליד, דיקא נמי דקתני דומיא דקטע
שמע מינה. תנו רבנן הרואה פיל קוף וקפוף אומר ברוך משנה
את הבריות".

חז"ל קבעו ברכה על ראיית בעלי מראה מוזר ויוצא דופן. אף
על פי שקיימות מחלוקות בין הראשונים בנוגע לביאור חלק
מהשמות שהוזכרו בברייתא זו, ניתן להבדיל בשלושה סוגי
מושאי ברכה זו:

א. בני האדם שיש להם מראה חריג. מקבוצה זו הזכירה
הבריתא את כושי, גיחור (עורו אדום ביותר), לוקין,
בהקנים (בעלי עור מנומר), ננסים, הדרניקוס (יש אומרים
שהם בעלי גובה רב ביותר, כך פירש ב"ערוך" וכך מובא
בשם ר' שרירא גאון) ואת הקפח (בעל "הלכות גדולות",
ועוד גורסים: כיפה) שלפי דעת כמה ראשונים הוא בעל גוף
עקום שקשט (אבודרהם). לכאן יש לצרף ככל הנראה גם
את פתויי הראש, שכן לפי גרסת רי"ף, רא"ש, בה"ג
ואחרים, אף הם הוזכרו ברשימה של בעלי מראה חריג ולא
ברשימה של בעלי מומים (כמו בנוסח הבבלי שלפנינו) ויש
מפרשים שהם בעלי ראש רחב.

שיש שצינו שהברכה נקבע על הסטייה מדרך הטבע
דווקא, כגון כושי שנוולד להורים לבנים, ולפיכך הרואה
כושי שהוא בן להורים כושים "נראה דאין לברך" כי
"מנהגו של עולם הוא דכושי יוליד כושי" (ר' יעקב חאגיז,
שו"ת הלכות קטנות, א, ר"מ).

ב. בני אדם שיש להם מום מולד. מקבוצה זו הוזכרו קיטע,
חיגר, סומא (לגבי שלושת מומים אלו יש מחלוקת
ראשונים אם הכוונה דווקא לקיטע שתי ידיים, חיגר שתי
רגליים, סומא בשתי עיניים, או אפילו באחת), מוכה שחין,
ושוב בהקנים אשר בעקבות דברי רבי יהושע בן לוי על
אודותם הובא כל הדיון. בנוגע לבעלי מומים חילקה
הגמרא בין בעלי מום מולד ובין בעלי מומים שנוצרו
לאותם האנשים לאחר לידתם. אין להבין שהכוונה
בחילוק זה על הבהקנים בלבד, אלא על כל רשימת בעלי
מומים שגם הבהקנים הוזכרו בתוכה. כך הסכימו כל
המפרשים וכך עולה בבירור מהירושלמי, ברכות ט, א. על
בעלי מומים שנוצרו לאחר לידתם לא שייך לברך "משנה
הבריות" שכן מומם איננו יצירתו של הקב"ה, אלא יש
להצטער עליהם ולברך "דיין אמת". באופן דומה הובא
חילוק זה בין בעלי מום מהלידה ובין הנכות שנוצרה לאחר
הלידה גם בירושלמי.

ג. החיות שמראיהן נחשב מוזר. מתוך אלה הוזכרו הפיל,
הקוף והקפוף שהוא כנראה ינשוף שיש לו לסתות ולחיים
כמראה האדם (רש"י, אבודרהם ועוד) ולפיכך מראהו
מוזר. אמנם יש מפרשים שהפיל והקוף הוזכרו משום

שכתוב (סנהדרין קט, א) שאת דור הפלגה הפך הקב"ה
לקופים ולפילים ולכן הם בריות שהשתנתה צורתן. עם
זאת, נראה יותר שיש להבין שמראיהן המוזר של חיות אלו
הוא זה שמשמש סיבה לברכה שנקבעה עליהן.

סוגי בני אדם אלו, מהם בעלי מראה חריג ומהם בעלי מומים,
וסוגי החיות, הם ככל הנראה דוגמאות בלבד, ומהם יש ללמוד
גם על בעלי מראה מוזר ובעלי מומים אחרים. כך פירשו כמה
פוסקים וכך למשל משמע מלשון הרמב"ם (הלכות ברכות י,
יב): "הרואה את הכושי ואת המשונין בצורת פניהן או
באבריהן [...] הרואה סומא או קטע [...] וכיוצא בהן". כך גם
משמע ממעשים שהובאו בדברי חז"ל על ברכת משנה הבריות
שהתייחסה דווקא ליצורים שלא הוזכרו בברייתא זו
שבמסכת ברכות. בקובץ "בתי מדרשות" (מדרשי חז"ל
מהגניזה) מובא סיפור על אדם שהביא לפני חכמים בהמה
שמעלה גרה ומפריסה פרסה, אך "צוארה וראשה וחוטמה
ופיה כמין כלב" והיה ספק לחכמים אם היא בהמה או חיה
ובירכו עליה משנה הבריות (מעשה רב כהנא, עמ' ש'–שח).

נסכם בקצרה את עיקר דעות הפוסקים האחרונים בנוגע
לתדירותה של ברכה זו.

א. על כל בעל מראה חריג מברך רק פעם אחת, כשרואהו
לראשונה, ולא מברך עליו עוד לעולם (שולחן ערוך, אורח
חיים רכה, על פי ראב"ד). יש שפירשו: שלא מברך לעולם
אם רואה אותו או כיוצא בו (מ"ב; שו"ע הרב סדר ברכת
הנהנין יב–יג).

ב. חוזר ומברך אפילו על אותו בעל מראה חריג עצמו לאחר
שלא ראהו שלושים יום (רמ"א על פי טו"ר, מ"ב העיר
בעקבות אליהו רבה שיש לברך במקרה זה ללא שם
ומלכות כנראה משום שיש מחלוקת בדבר).

ג. אינו מברך משלושים יום לשלושים יום רק אם ראה אותו
בעל מראה חריג עצמו, אבל על אחר, גם אם הוא כיוצא בו
(כגון שראה כושים רבים), מברך על כל אחד ואחד אפילו
ביום אחד כי כל גוף דורש ברכה לעצמו (ראב"י סימן עז,
דב"ז וכך הובא בשו"ת יביע אומר חלק ה, סימן ל).

לסיום, יש לציין שנוסח הברכה כפי שהובא בבבלי (ברוך [...])
משנה הבריות) הוא הנוסח המצוי בסידורים השונים לסוגיהם
ולא ידוע לי על סידור קדום או מודרני שנוהג להשתמש בנוסח
שונה. אולם במקורות חז"ל יש שינויים בנוסח ברכה זו, אך
אין אלו שינויים משמעותיים. כך בירושלמי ברכות מופיע
נוסח "משנה את הבריות" (מובא לעיל) ואילו במדרש תנחומא
(פינחס סימן י) מופיע: "ברוך משנה בריותיו".

הרב ד"ר יחיאל צייטקין

מרצה בתכנית בני הישיבות בקמפוס רחובות

פרשת אמור

הפנים שבלחם הפנים

אפשר להחיל רעיון זה גם על לחם הפנים. בעבודות האלילים באותה תקופה היה מקובל לערוך את "לחם האל" (אנציקלופדיה מקראית, ערך "לחם הפנים"). לכן, כחלק מהרעיון להמשיך את אותן עבודות בעבודת ה', ציווה ה' גם על עריכת לחם הפנים. זה הטעם לציווי על לחם הפנים.

אלא שגם אחרי שציווה על עריכת לחם הפנים, רצה הקב"ה שלא יטעו לרעיון הגשמת האל. לכן השולחן נערך לאכילה, אך לא מתבצעת בו אכילה. בכך מראה התורה שבניגוד לאלילים, הקב"ה אינו גשמי, כדברי קאסוטו. נראה שהתורה רצתה לערוך שינוי נוסף, כדי להרחיק את רעיון ההגשמה. "ביום השבת ביום השבת יערכנו" – לחם הפנים נערך אחת לשבוע, ולא מדי יום. בעבודות האלילים היו עורכים לחם בכל יום, ואפילו כמה פעמים (אנציקלופדיה מקראית, שם). אך התורה רוצה להדגיש שעל אף השימוש בעבודת עריכת הלחם, אין זו אכילה רגילה וגשמית כמו בעבודת האלילים. לכן הלחם נערך רק פעם בשבוע.

מכאן נוכל להבין את פרשת המקלל המופיעה מיד לאחר מכן. רש"י מביא באחד הפירושים לפרשת המקלל: "רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא. לגלג ואמר ביום השבת יערכנו, דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום, או שמא פת צוננת של תשעה ימים, בתמיה". המקלל מלגלג על כך שעורכים למלך פת צוננת של תשעה ימים. המקלל – שאביו גוי במקור – רגיל שעורכים לחם מדי יום. מתוך כך הוא מזלזל בכבוד הקב"ה שאילו עורכים את הלחם, ומקללו. הוא מבין שמדובר כאן באכילה גשמית ולכן מן הראוי שתהיה פת חמה.

התשובה מונחת בדברים שהצגנו. שינוי התדירות מיום לשבוע נועדה להבדיל בין עבודת ה' לעבודה הזרה. אין כאן אכילה גשמית ואין צורך אמתי בפת חמה או צוננת. העיקר הוא עצם העבודה – "יערכנו לפני ה' תמיד".

אבי קלמנטינובסקי
תלמיד במכון ההוראה כרם ביבנה

ברוריה מכמן

במעגלי העם היהודי

מצעד החיים

אחד המפעלים הגדולים המאחדים אלפי בני נוער יהודיים מתפוצות הגולה השונות ומפגישים אותם גם עם נציגים מישראל, הוא מצעד החיים.

מפעל זה הנערך באושוויץ מדי שנה ביום השואה נוסד בשנת 1988 ועד כה הקיף יותר מ-150 אלף צועדים. את "מצעד החיים" מפעיל ארגון בין-לאומי שבראשו עומד ד"ר שמואל רוזנמן, בן 64, מרצה ללוגיסטיקה ומנהיגות באוניברסיטת בר-אילן. הוא מתגורר במושב חמד, שרבים מתושביו הם ניצולי שואה. המשתתפים, רובם בני 17–21, באים לפולין כדי ללמוד מה קרה שם. הם עוברים הכנה ממושכת ואינטנסיבית מאוד על תולדות השואה ונפגשים עם ניצולים. בכל אחד מהאוטובוסים שלהם יש לפחות ניצול אחד. הם שוהים בפולין שבוע ימים ועוברים בין אתרי ההשמדה. שיאו של המסע הוא "מצעד החיים".

השנה הובילו את המצעד נתן שרנסקי, יו"ר הסוכנות היהודית, והרב הראשי לתל-אביב-יפו, ישראל מאיר לאו – ניצול שואה.

במפגש שלפני היציאה לפולין ציין נתן שרנסקי כי הוא נרגש להוביל את מצעד החיים. הוא אמר כי הזמין את הצעירים הישראלים להצטרף אליו, כיוון שהוא מאמין כי החיבור בין צעירים יהודים מצליחים מישראל ומהתפוצות ובין זיכרון השואה מסייע לחיזוק הגאווה היהודית והזהות היהודית של כולנו.

שמואל רוזנמן: "בני הנוער היהודים המשתתפים ב'מצעד החיים' באים בסיומו לישראל ומשתלבים בחגיגות יום העצמאות. אני חושב שהם מפנימים את הקשר בין השואה לתקומה. זהותם היהודית מעמיקה וזה מקבל ביטוי ביחסם אל החיים הקהילתיים בארצותיהם".

מצעד החיים מהווה מפגש בין נציגים ממדינת ישראל: בני נוער, משלחת צה"ל, משלחת הכנסת ועוד ובין אלפי בני נוער יהודיים מרחבי העולם. בלפור חקק ניסח את המפגש במילים הבאות: "המסע הזה בא לצרוב לתודעה הישראלית את הזיכרון היהודי ולחבר את הקו האופקי של הישראליות עם הקו האנכי של היהדות, של שרשרת הדורות שהולידה את המדינה היהודית".

לעיון נוסף

לב, מיכל, "מסעות בני-נוער לפולין: מסע אל זיכרון השואה", החינוך הבלתי פורמלי במציאות משתנה (בעריכת שלמה רומי ומרים שמידע), ירושלים תשס"ז

חקק, בלפור, "על חשיבותם של משלחות הנוער לפולין והסיוורם במחנות ההשמדה", קשר עין, 149 (2005), עמ' 16
סואן, דן דוידוביץ, ניצה, "מסעות בני נוער לפולין: בעד ונגד", זיכרון השואה – סוגיות ואתגרים, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון 2011

<http://www.jewishagency.org/JewishAgency/Hebrew/Home/media/Press/2010/apr11.htm>